

Flarup Bye

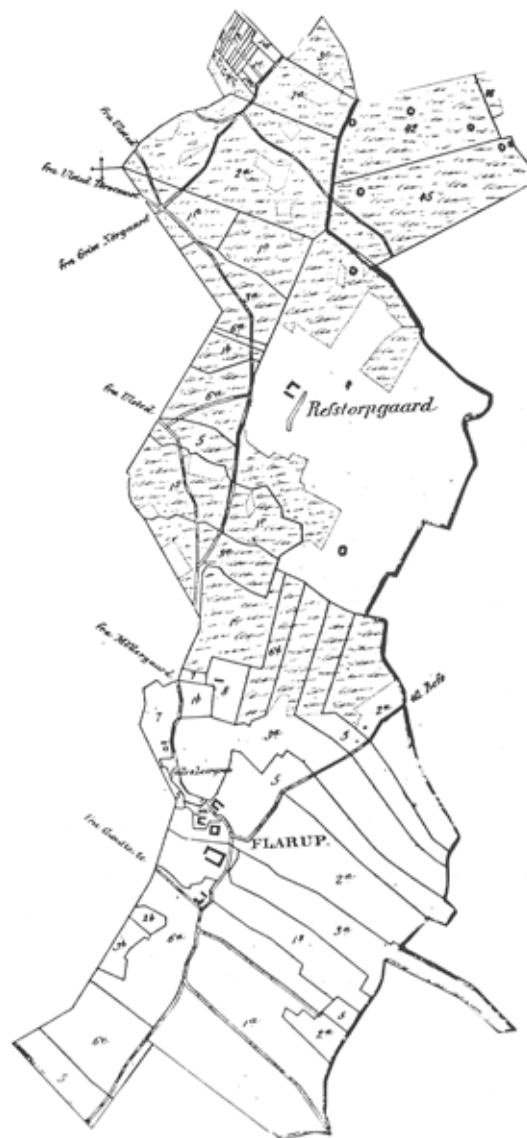
Aspekter af Flarup Bys historie i 1600-tallet
af Bjarne Madsen, Astrupvej 6, Bedsted

De fleste her på egnen vil nok i dag undre sig over udtrykket "Flarup Bye". Thi, hvis man i vore dage betragter området Flarup i Ydby sogn, Refs herred, beliggende mellem Refs og Gundtoft, forekommer det én, at man befinder sig i et åbent landskab med spredtliggende landejendomme af huse og gårde. Noget, der bare minder om en landsby i Flarup, forekommer i dag utænkeligt. Datidens betegnelse "Flarup Bye" var imidlertid ikke misvisende. Faktisk var der tale om en - ganske vist lille landsby med omkring fem gårde, to husmandssteder og to-tre jordløse huse. En stor part af denne bebyggelse blev i forrige århundrede flyttet ud og placeret på de enkelte ejendommers marker. Det eneste, der endnu kan minde om en tidligere landsby med tætliggende bebyggelse, er to gårde, der endnu ligger lige overfor hinanden ved Flarupvejs udmunding i Ny Refsvej. Det er netop her, den tidligere landsby har været koncentreret.

Ejerlavet "Flarup Bye"

Flarup By udgjorde sammen med den enlig liggende gård: "Refs Torpgaard" (matr. nr. 4 fig. 1) et ejerlav. Dette langstrakte ejerlav blev med sit jordtilliggende oprettet før sogneinddelingen. Det vil sige, vi skal tilbage til vikingetidens Danmark for at finde perioden for landsbyens grundlæggelse. Refstorpgaard må vi anse for at være en senere udflyttergård fra landsbyen og dets dyrkningsfællesskab. En udflytning, der var forårsaget af en tiltagende opdyrkning af en bedre del af jorden i de vidtstrakte hedestrækninger nord for landsbyen. En placering af en særskilt dyrkningsenhed i dette område måtte på grund af de betydelige afstande forekomme praktisk i en periode af højmiddelalderen, hvor befolkningstilvæksten var ret betydelig. Refstorpgaards historie vil i øvrigt ikke blive behandlet i denne artikel.

Ejerlavet Flarup kom ved sogneinddelingen efter årtusindskiftet til at udgøre den nordvestligste del af Ydby sogn. Med de vidtstrakte hedestrækninger nord for byen gik ejerlavet som en kile op mellem Refs by i Hurup sogn og Gundtoft i Gettrup sogn og nåede næsten til Øster Ulsted i Vestervig sogn. Mod syd grænsede ejerlavet op til Tvolm og Ydby bys

Ejerlavet Flarup. Udsnit af sognekort 19. årh.

fjernere liggende jorde - ofte kaldet Ydby Havreland. En af Flarup bys gårde, nemlig Troelsgaard (mat. nr. 6) hørte imidlertid ikke til Ydby sogn, men til Gettrup sogn. Da Troelsgaard indgik i landsbyens dyrkningsfællesskab og derfor var integreret i landsbyfællesskabet, vil denne gård blive omfattet af denne undersøgelse. Det forhold, at Troelsgaard tilhørte Gettrup sogn, kan vi udnytte i efterforskningen af Flarup Bys historie i det 17. århundrede. Mens Ydby kirkebog først er bevaret fra 1669, eksisterer kirkebogen for Helligsø-Gettrup sogn allerede fra 1647. Vi har derfor visse muligheder for at se glimt af beboerne i Flarup by, når de optræder i

forbindelse med udensogns kirkelige handlinger.

Flarup By

Af fig. 1 fremgår, hvorledes Flarup By er placeret som en vejklungeby med vejforbindelse til Refs by, Ydby Kirke, Sindrup By, Gundtoft By og til Vestervig Kloster og Ørum via Øster Ulsted. Byen lå også rimeligt centralt placeret, når vi betragter bebyggelsens beliggenhed i umiddelbar nærhed af den opdyrkede bymark i ejerlavets sydlige halvdel. Den længere transportvej til de fjernere liggende hede-, mose- og kratområder i nord betød mindre, da udnyttelsen heraf har været minimal.

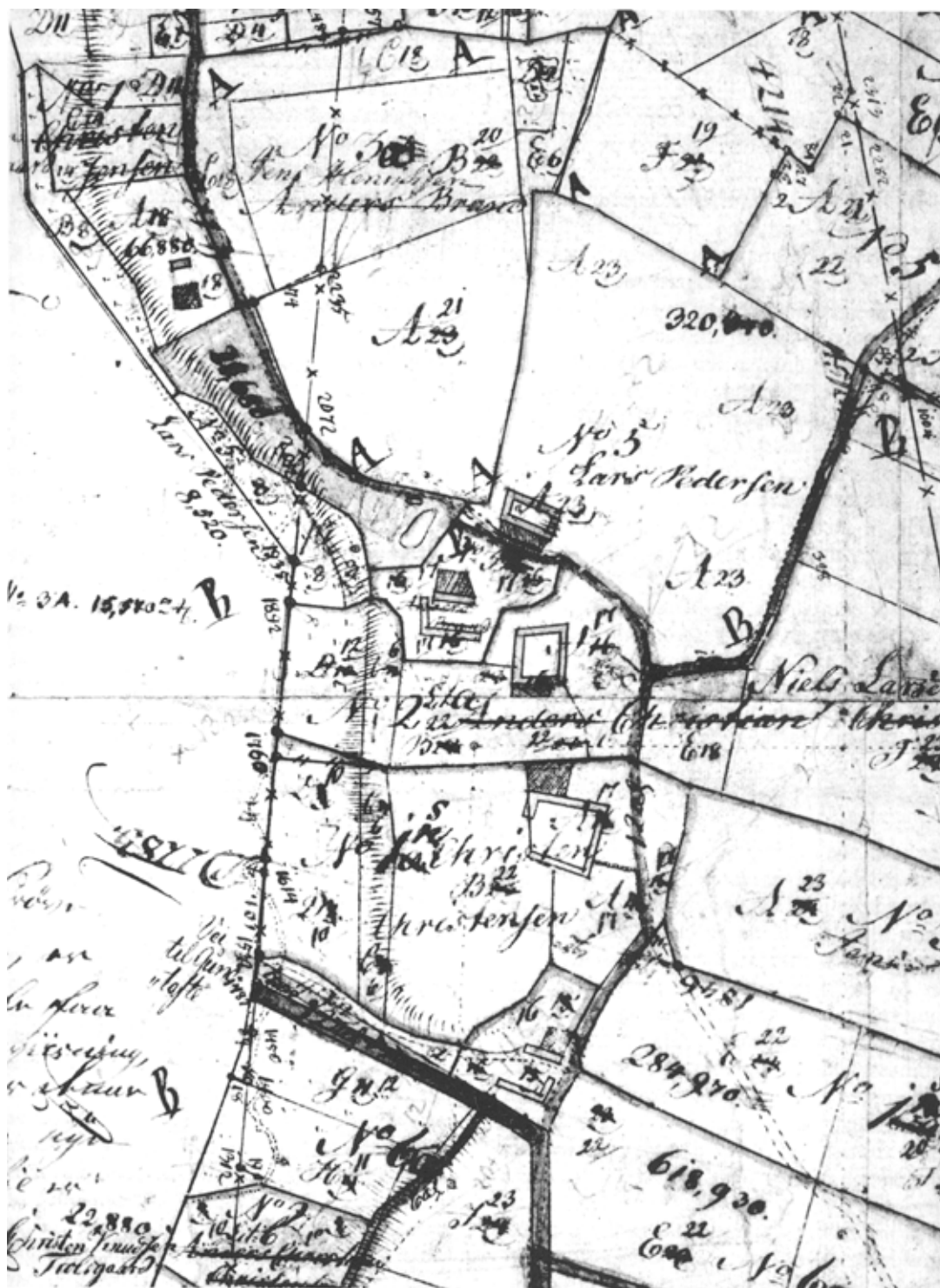
Ser vi på gårdenes og husenes placering (fig. 2, der er et udsnit af det ældst bevarede kort over Flarup fra 1814), har vi længst mod syd Troelsgaard. Den lå med sine tre længer lige nord for den nuværende linieføring af vejen over Flarup Å til Gundtoft. Som det ses af kortet, gik vejen tidligere en anelse nordligere gennem gården. Toftejorden til Troelsgaard lå omkring gården og ned mod åen syd for vejen. I 1600-tallet omtales gården som "den synderste gaard i Flarup" eller som Troelsgaard. Indtil selvejerkøbet 7. dec. 1716 var Troelsgaard en ryttergård, det vil sige en fæstegård under kronen". (1). Den tilhørte 3. regiments gods, og af en projektjordebog udarbejdet 1693 fremgår, at stuehuset i nord - salshuset - var på 6 fag, laden på 8 fag og fæhuset på 6 fag, i alt 20 fag bindingsværk - ret så beskedent. (2) Gården blev omkring år 1900 flyttet nogle hundrede meter sydpå til sin nuværende placering.

Bevæger vi os nordpå på kortet fig. 1 og fig. 2, møder vi en noget større, firlænget gård, datidens Flarupgaard (mat.nr. 1 - fig. 1). Der var tale om to halvgårde, men i 16-1700-tallet blev den drevet som en driftsenhed. Allerede i midten af det 17. århundrede benævnes gården som Flarupgaard. Således f. eks. Gettrup kirkebog 20/3-1653, hvor Mads Nielsen og Maren Nielsdatter i Flarupgaard stod faddere. Gården hørte som fæstegård under Ørum ligesom den næste, centralt beliggende gård i byen: Søren Sørensens gård (mat. nr. 2 - fig. 1.). Denne gård er på udskiftningstidspunktet aftegnet som en regulær, lukket, firlænget gård med stuehuset og haven mod syd over mod Flarupgaard. Søren Sørensens gård har været omgivet af et kraftigt stengærde, men i dag ser man kun den bare mark, hvor Flarupgaard og Søren Sørensens gård

har ligget. Kun med viden om deres placering kan man endnu ane en svag forhøjning i terrænet fra de to tidligere Ørumgårde. Flarupgaard blev delt i 1820'erne, hvorefter den ene del blev flyttet langt sydpå i ejerlavet og blev kaldt Søndergaard. Den anden del beholdt navnet Flarupgaard og blev flyttet over på den anden side af den nuværende Ny Refsvej. (3) Søren Sørensens gård blev 1861 flyttet nogle hundrede meter mod øst til en mere rimelig placering på den ved udskiftningen i 1788 tildelte hovedparcel (mat.nr. 2a). Gården fik efter udflytningen navnet "Elmegaard".

Tæt vest for Søren Sørensens gård lå en trelænget gård (her benævnt gård nr. 3, mat. nr. 3). Indtil selvejerkøbet i begyndelsen af 1700-tallet hørte gården under Vestervig Kloster. Stuehuset og haven vendte mod nord over mod "Nørled", der som navnet siger var byens nordligste gård. Denne gård forøgedes senere ved en sammenlægning af to boelssteder i 1773 og blev i 1800-tallet tildelt mat. nr. 5. Den største part, bolet på 3 trd 2 skp 1 fjk 1 alb tdr hartkorn ifølge 1688-matriklen tilhørte som fæstegård Vestervig Kloster og betegnes i matriklen 1680 og 1688 som en ødegård. Den mindre del, et boelssted på 1 td 6 skp 1 fjk tilhørte Viborg Hospital indtil 2/10-1699, da Eiler Madsen i Brendgaard (Ydby sogn) købte det øde boelssted for 26 rigsdaler pr. td. hartkorn. (4)

Hertil kom to husmandssteder lige nord for byen med jord i bymarken. mtr. nr. 7 på 1 skp 2 fjk 1 album tilhørende Vestervig Kloster og mat. nr. 8 på 4 skp 1 fjk tilhørende Ørum. Ud over disse gårde og huse med jord i bymarken har der været et ukendt antal jordløse huse, der hverken figurerer i matriklerne eller på de eksisterende kort. To jordløse fæstehuse har vi dog kendskab til. Et afbyggerhus beliggende på Søren Sørensens mark i 1700-tallet. Huset har sikkert ligget tæt ved gården inden for toftejorden. Et andet jordløst hus er nævnt i kronens skøde til Jockum Irgens 8/3-1661 (Vestervig Kloster), hvor der i Flarup nævnes en "gadebygger". (5) I Øvrigt nævnes i 1655 i forbindelse med et pengeskattemandtal en gadehusmand Lars Andersen i Flarup, der var så forarmet, at han havde "ganske og aldeles intet haft at udrede i kong. may.s sidst påbudne pengeskat". Hvad der derudover evt. kan have været af småhuse i Flarup, er vi i dag uvidende om. Sandsynligvis

Udsnit af det ældst bevarede kort over Flarup, 1814

har der i 1600-tallet kun været ganske få huse i Flarup.

Flarup Mølle

Som fælleseje havde landsbyen en lergrav lige nord for byen. Den lå i lerskrænten mellem vejen til Flarup Hede og Flarup Å, der løber mod syd, vest om Flarup by. Lergraven har været en vigtig råstofkilde til byens lerklinede bindingsværkshuse, bageovne og maltkøller

m.m. Åens ret sparsomme vandmængde har i senmiddelalderen og frem til 1670'erne været udnyttet via en mindre vandmølle. Møllen omtales 1632 som hørende til Niels Ubbesens gård, det vil sige Flarupgaard, og skulle da i landgilde betale tre pund byg, det vil sige seks tønder byg. (6)

1654 havde Mads Nielsen i Flarupgaard fæstet vandmøllen (7). Han havde overtaget fæstet efter sin mor, gift med afdøde Niels

Ubbesen, mod et stedsmål på 20 rdl. I Landgildematriklen 1664 bruges møllen stadig af Mads Nielsen med en landgilde på seks tdr byg og blev sat i hartkorn til tre tdr. I ekstraktmatriklen 1680, der er en gentagelse af 1664-hartkornsangivelsen, omtales "Flarup Mølle" stadig i forbindelse med Mads Nielsen, men nu betegnes den som "en øde vandmølle" på tre tdr. hartkorn. Af landgildeydelsen og hartkornsangivelsen fremgår det, at der ikke har været tale om en husmølle begrænset til eget brug, men om en kundemølle, der skulle male kornet fra de omkringliggende fæstegårde. Udover gårdene i Flarup har sikkert også fæstegårdene i Gundtoft benyttet Flarup mølle. Der har utvivlsomt med åens svage fald på stedet været tale om et underfaldshjul. I markbogen til matriklen 1688, skrevet sommeren 1683, omtales: "Var befindendes en øde mølle under Mads Nielsens gaard toft som er ganske øde og ingen huse på og befindes slet intet jord til". (8).

Ligeledes berettes: "Samme mølle - at have været øde udi 10 år. På stedet ganske ingen bygning eller quernredskab, findes to møllesten bredde $2\frac{1}{2}$ alen, tyk $2\frac{1}{2}$ fod, som er af ingen værdi. Haver ikke kunnet male uden om foråret og om efter høst. Kan aufløse udi mølledammen $\frac{1}{4}$ læs godt hør". (9)

Kronen har som mølle ejer pålagt de omkringliggende fæstegårde møllepligt for at sikre sig møllefæsterens landgildeevne. Fæstebønderne har ikke selv kunnet vælge alternative møller i området - f. eks. Gundtoft mølle eller Holmgaards mølle frem for Flarup mølle.

Ørum len

Som nævnt, hørte de to største gårde, Søren Sørensens gård og Flarupgaard under Ørum len. Lad os forsøge at klarlægge ejerforholdet indtil omkring år 1700, såvidt kilderne rækker. Ørum len omtales første gang i Valdemar Sejrs Jordebog 1231 som "Øræn", d.v.s. Ørum slot og len var på det tidspunkt krongods. Efter Valdemar Sejrs tid, hvor kongemagten svækkedes i forhold til aristokratiet og kronens økonomiske stilling blev svag, blev Ørum solgt til privatejere. Den sidste af de adelige ejere var Bo Christensen Høg af slægten Banner. Kongemagten styrkedes igen kraftigt under Valdemar Atterdag og dennes datter dr. Margrethe. Som et resultat heraf blev bl.a. Ørum

gård og gods igen købt tilbage til kronen. Skødet blev i 1367 udstedt af Bo Høg og stadfæstet under dr. Margrethe af sønnen Peder Høg. Indtil 1661 var Ørum et kongeligt len og efter reformationen 1536 i reglen bortforlenet sammen med Vestervig Klosters len. (10)

Interessant er det i denne forbindelse, at to brødre: Peder Høg og Eskild Nielsen af slægten Banner i 1476 gjorde krav på to gårde i Flarup, som havde tilhørt deres forfædre i 80 år. (11) Kravet blev tilsyneladende rejst forgæves, men det viser, at Søren Sørensens gård og Flarupgaard allerede da hørte under Ørum. Efter svenskekrigene og enevældens indførelse i 1660 blev lenet administrativt omdannet til et kongeligt amt. For at redde sig ud af krigsgælden solgte kronen i 1661 bl.a. Ørum gård og fæstegods på 3018 tdr. hkorn til Elisabeth Marselis. Senere blev godset solgt til Poul v. Klingenberg d.æ., og i 1685 til dennes søn af samme navn.

Ørum tjenere i Flarup

Jordebog over Ørum len 1631-32 s. 3 er de to gårde i Flarup anført med fæstebøndernes navne: Michell Poulsen først, og dernæst Niels Ubbesen. Den årlige landgildeydelse fra Mikkel Poulsens gård lyder på: 5 pund byg (= 10 tdr.), 1 pund malt, 2 pund flæsk, 1 får, 1 gås, 1 fødenød (staldfodret ungstud) og 10 heste (gæsteripligt til overnatning og foder til 10 heste fra lenshershabet). Denne landgilde blev i 1664 omregnet til 13 tdr. 5 skp 1 fjk og 1 album hkorn. Niels Ubbesens tilsvarende landgilde var 3 pund byg, 1 pund malt, 1 skovsvin, 2 sk. leding og 10 heste (gæsteri), i 1664 omregnet til 8 tdr 2 skp hkorn. Det er her interessant at se, dels at Niels Ubbesen svarede væsentlig mindre landgilde end Mikkel Poulsen, dels at der svarede ledingspenge fra kun den ene gård. Det betyder, at Niels Ubbesens gård i vikingetiden/tidlig middelalder har været en selvejergård med ydelsespligt til ledingsvæsnet - datidens nationale forsvar. Den oprindelige naturalieydelse til vikingeskibenes udrustning var, som ses her, senere blevet konverteret til en pengeafgift. Modsat betyder fraværet af ledingspenge fra den førstnævnte gård, Mikkel Poulsens, at denne sandsynligvis allerede i begyndelsen af middelalderen har været en fæstegård - men ikke nødvendigvis ejet af kronen. Som det ses af jordebogen, nævnes i

Fra jordebog over Ørum len 1631-32

Under Ydby sogn jfr. fig. 5 kan vi se, at Søren Sørensen har efterfulgt faderen på den første gård. Hvornår, véd vi ikke men sikkert før 1669. Søren Sørensens karl, Chr. Pedersen, 62 år, døde i juni 1680. Den 1. dec. 1680 "blev Søfren Søfrensen i Flarup indviet i ægteskab med Maren Madsdatter af Heegaard." Det var Mats Lauritsens datter fra den enligt liggende Refs Hedegaard.

Mads Nielsen havde i 1680 stadig fæstet på Flarupgaard med den tilhørende nu øde vandmølle. Han optræder 27/11-1680 som tingsvidne og benævnes her til Flarupgaard. (13) Vi ser endvidere af fig. 5, at han endnu har fæstet på halvdelen af den tredje gård, som han nu deler med den unge Jens Lauritsen. Mads Nielsens hustru var Dorethe Lauritsdatter, der blev begravet 17/5-1711, 84 år 2 mdr. og 2 dage gammel. Jens Lauritsen var 4/8-1680 blevet viet til Kirsten Pedersdatter født i Sindrupgaard. Hun var datter af Peder Pedersen, der havde fæstet på den ene halvdel af Sindrupgaard. (14). Den 24/6-168 i fik de døbt en søn, Laurits, hvor bl.a. Søren Sørensen i Flarup og Laurits Barfoed i Brendgaard stod faddere. Meget tyder da på, at Jens Lauritsen d.u. var søn fra Brendgaard. Lykken varede dog kort. 27/4-1687 begravede præsten i Ydby "Unge Jens Lauritssøn i Flaarup, ulykkelig druknet 8. april."

Den fjerde ejendom i matriklen 1680 betegnes et boel, fæstet af Ubbe Nielsen, der også i 1664 havde fæstet. Gården var sat til 6 tdr 2 skp 1 fjk 1 alb. og betegnes i 1680 for øde. Ubbe Nielsen var utvivlsomt søn af gamle Niels Ubbesen, som vi i 1632 mødte på Flarupgaard. Flarup by var således på denne tid i høj grad præget af Niels Ubbesens sønner: Mads, Peder og Ubbe Nielsen.

Det sidste boelssted på 2 tdr hkorn ejat af Viborg Hospital, var fæstet af den ældre Jens Lauritsen. (o. 1608-1694).

Landmålingsmatriklen 1688

Det er de samme beboernavne vi møder i den næste væsentlige kildegruppe til Flarup bys historie: Markbogen fra 1683 og den tilhørende matrikel 1688. Forarbejdet til det, der skulle blive 1688-matriklen, blev gjort i sommeren 1683. Uvildige mænd opmålte i hvert enkelt ejerlav møjsommeligt de enkelte agre i bymarker. Agrene blev målt i længden og for hver ende i bredden. Pløjeretningen blev anført som øst-vest eller nord-syd. Jordens bonitet blev angivet, utvivlsomt med hjælp fra bymændene. Det blev nedskrevet, hvor mange år agrene kunne besås/ligge brak til afgræsning, samt endelig for hver ejendom, hvor mange læs hø, der kunne bjerges og, hvor mange høvder, der kunne græsse. Resultatet af opmålingen blev nedskrevet i markbogen, blev senere samlet for hver ejendom og derefter omregnet i gårdens ydeevne angivet i tønder hartkorn. De ændrede

hartkornsansættelser fra 1664 til 1680-erne blev nedskrevet i 1688-matriklen, jfr. nedenstående oversigt. (15)

Det bemærkelsesværdige her er ikke, at de fleste ejendomme blev kraftigt nedsat, thi det var den almindelige tendens landet over. Det interessante er, hvorledes udskrivningsgrundlaget blev kraftigt ændret gårdene imellem og specielt, at Flarupgaard i 1688 fik øget hartkornsansættelsen. Det var en følge heraf, at man ved den senere matrikulering i 1800-tallet ændrede rækkefølgen mellem Flarupgaard, der herefter kaldes mat, nr. 1 og Søren Sørensens gård, der herefter blev mat, nr. 2. De største skulle helst nævnes først - et led i det almindelige snobberi.

Unge Jens Lauritsen nævnes i 1688-matriklen, skønt død i april 1687. Navnene fra markbogen 1683 er altså noget ukritisk gengivet i 1688. Det er et generelt problem, at navneoplysninger i matrikler skal behandles med varsomhed. Det gælder også de senere, reviderede matrikler fra det 18. årh.

Søren Sørensen havde mellem 1683 og 1688 også overtaget fæstet på den anden Ørumgård - Flarupgaard. Mads Nielsen var efterhånden blevet en ældre herre op i 70-erne og forstod, at yngre kræfter måtte til. Søren Sørensen havde tilsyneladende været Ørum en tro tjener og en anset mand i lokalområdet. I årene omkring 1680 optrådte han ofte som tingmand sammen med de andre storbønder i herredet. I flere tilfælde omtales han også som delefoged til Ørum Slot

Flarup

716-Byen { *1. Gnd. Børre Børre* ———— *13 1/2 - 5 1/2 1/2*
1. Gnd. Mads Madsen ———— *8 1/2 - 2 1/2*

Flarup Nalle

2. Gnd. Mads Madsen og sin Bror Vindmølle ———— *3 1/2*

3. Gnd. Jens Lauritzen og Mads Madsen ———— *14 1/2 - 6 1/2 2 1/2*
4. Gnd. Lasse Lauritzen ———— *6 1/2 - 2 1/2 1/2*

5. Gnd. Jens Lauritzen ———— *2 1/2*

Ekstraktmatriklen 1680

og optrådte som sådan på sin principals vegne.
(16)

Bymarken i Flarup 1683

Under Flarup By beskrives ialt 12 "fald" i markbogen. Antallet af agre i hvert "fald" i markbogen hidhører sikkert fra den centralt registrerende myndighed. De lokale bønder har brugt betegnelsen vang eller har omtalt et bestemt område i bymarken med et marknavn uden - fald eller - vang endelse. F.eks. kaldte Flarupbønderne et område nordøst for byen for Steenhøjvang og ikke for Steenhøjfald. Markområdet øst for byen blev kaldt Hampager og ikke for Hampagerfald ligesom Fladfald i syd i daglig tale blev kaldt Flad eller Flade.

Bymændene havde inddelt bymarken i fald eller vange, fordi de betragtede hvert fald eller vang som ét markområde med nogenlunde ensartet bonitet. Boniteten er i markbogen angivet ved følgende betegnelse: bygjord eller havrejord. Bygjorden kunne være "god bygjord af sort muld og lidt sand" og kaldes da "alsædejord" eller bare "alseed". Der kunne også være tale om: "middelmådig bygjord af grå muld og ler" og kaldes da "brødjord". Havrejorden kunne være: "god havrejord af lidt muld og ler" eller: "ond havrejord af sand og grus".

Hver enkelt fæstebonde havde i teorien agre i hvert fald ud fra tanken, at alle skulle have del i den gode såvel som i den mindre gode jord. (Praksis var dog ofte en anden, hvor en gård sydlig i byen havde forholdsvis meget af sin jord sydligt i bymarken og modsvarende for en gård

nordlig i byen. Den sociale tanke om gårdenes andele af de forskellige jordtyper blev i Flarup i nogen grad modgået af det mere praktisk betonedede hensyn til afstanden mellem en gård og dens ager). Hvert fald kunne alt efter jordens kvalitet dyrkes mere eller mindre intensivt, ligesom tildelingen af staldgødning varierede faldene imellem afhængig af dyrkningsintensiteten. Landsbyens gårde havde delt faldets agre imellem sig. I

Dyrkningsfælleskabets tid indtil udskiftningen af Flarup i 1788 måtte den enkelte fæstebonde rette sig efter grandestævnets fælles beslutninger. Her blev aftalt, hvad og hvornår der skulle sås i det enkelte fald og, hvornår der skulle høstes. I de landsbyer, hvor der blev brugt flettede risgårde omkring den bestående del af bymarken mod de græssende kreaturer, har grandestævnet endvidere besluttet, hvornår gærderne skulle være sat i forsommeren, og hvornår de efter høst måtte åbnes for kvæget. Da der i Thy ikke har været skov i det 17. årh., har byen utvivlsomt måttet klare sig uden de materialekrævende risgårde og i stedet tøjret kvæget.

Indmarksjorden

Bymarken var inddelt i indmarksjord og udmarksjord. Indmarksjorden, der lå nærmest landsbyen, omfattede alsæden og brødjorden - ialt 4½ fald. Indmarksjorden var den eneste del af bymarken, der blev gødet. Mængden af staldgødning har været beskeden set i relation til det dyrkede areal. F.eks. var der hos Chr. Madsen i Troelsgaard i 1693 ganske vist 4 heste,

Flarup Bye							
Ejer	1688 Mat nr.	Fæster	1664 gl. hkorn	1688 ny hkorn	19. årh mat nr.	Læs hø	græs til høvder
Ørum	1	Søren Sørensen	13 5 1 1	8 2 1 0	2	5 ³ / ₈	12
Ørum	2	Søren Sørensen	8 2 0 0	10 3 0 1	1	7 ¹ / ₃	9
Vestervig	3	u. Jens Lauridsen	14 6 2 2	7 3 0 1	3	3 ¹ / ₄	8
Vestervig	4	Ubbe Nielsen (øde)	6 2 1 1	3 2 1 1	5	2 ¹ / ₂	4
Viborg Hos.	5	gl. Jens Lauritsen	2 0 0 0	1 6 1 0	5	1/8	1
Huse							
Vestervig	1	Mads Jensen		1 2 1	8	0	0
Ørum	2	Niels Pedersen		4 1 0	7	¼	0
Ørum	3	eng på Flarup og Ydby mark		1 1		2	

men kun 3 køer, 4 ungnød og 9 får i et fæhus på kun 6 fag. (17) Bedømt ud fra markbogens dyrkningsoplysninger har landsbyen kun gødet ét fald pr. år i indmarksjorden.

Den bedste jord, nemlig alsæden i Hampaggerfald øst for byen, indeholdt 30 agre, der løb øst-vest. Hertil kom nord for byen 20 agre alsædejord i den sydlige del af Steenhøjfald. (jfr. fig. 7). Alsæden blev efter gødskning sået i tre år. Første og andet år med byg. Tredje år med havre. Gødedes så igen. Alsæden lå aldrig brak.

Den knap så gode del af indmarksjorden kaldtes brødjorden. Den blev besået tre år i træk og lå så brak til afgræsning det fjerde år. Den omfattede Steensaggerfald med 20 agre, Gaadegrundfald med 11 agre og Peberaggerfald med 12 agre. Samtlige 43 agre i brødjorden løb øst-vest. Den blev første år besået med byg - men allerede andet år med havre, ligesom det tredje år. Havre kunne bedre klare sig på den lidt mere udpinte jord.

Hampaggerfald

Som et eksempel på, hvorledes bønderne havde delt agrene imellem sig i ét fald, kan vi se på alsæden i Hampaggerfald målt fra den søndre side (i alen).

For at kunne udregne arealet af hver ager, er disse ud over længden målt i bredde for hver ende. Det var nødvendigt, da en del af agrene havde kileform, især ager nr. 5, 16 - 21 og 27 - 28. Agrenes tilhørsforhold til de enkelte fæstebrug forløber i faldet tilsyneladende ret usystematisk. I reglen havde gårdene tildelt agrene som enkeltagre. Det er dog bemærkelsesværdigt, at Mads Nielsen i Flarupgaard var tildelt dobbeltagre i tre tilfælde: ager nr. 7-8, 17-18 og 27-28. Ligeledes skiller ager nr. 29 tilhørende Søren Sørensen sig ud fra

de øvrige. Aggerbredden lå typisk mellem 10 og 30 alen. Ager nr. 29 med en bredde på over 150 alen omfattede således reelt omkring en halv snes agre af normal bredde, og blev utvivlsomt i praksis under pløjningen opdelt i et antal agre. Hvorledes disse uregelmæssigheder i agerfordelingen er opnået, kan vi ikke vide. Har der oprindeligt været tale om en mere systematisk tildeling af enkeltagre i "normal" bredde, kan agersamlingen i nr. 29 være sket i en situation, hvor denne fæstegård har haft en fortrinsstilling frem for de andre i byen. Den ringe afstand mellem gården og ager 29 var ikke uvæsentlig for brugeren. Med en agerbredde på over 150 alen har denne ejendom endvidere her været mindre afhængig af forholdene i de tilgrænsende agre end, hvor ejerforholdet hele tiden skifter i agerstrimler på kun 10-15 alen. F.eks. har man i ager 29 haft bedre muligheder for at udøve en af de andre gårde uafhængig ukrudtsbekæmpelse, ligesom man her bedre har kunnet harve "skrås", d.v.s., skråt på pløjeretningen. Det generelle billede i brødjorden var enkeltagre skiftevis fordelt. Men, også i disse tre fald findes undtagelser med dobbeltagre tilhørende de største fæstebrug i byen.

Det typiske træk i agerudformningen har været de meget lange, smalle højryggede agre. Med hjulploven forspændt fire heste har færrest mulige vendinger i forpløjningen været en fordel. Agrene er blevet højryggede, d.v.s. med højt midterparti og lave agerrender yderst ved i højere grad at kaste furerne sammen mod midten af ageren ("ryggen") end at kaste furerne ud mod agerrenderne. Man har altså en overgang hyppigere lavet sammenkast end udkast. Derved har man fremmet vandaflødningen på de i øvrigt udrænedede marker.

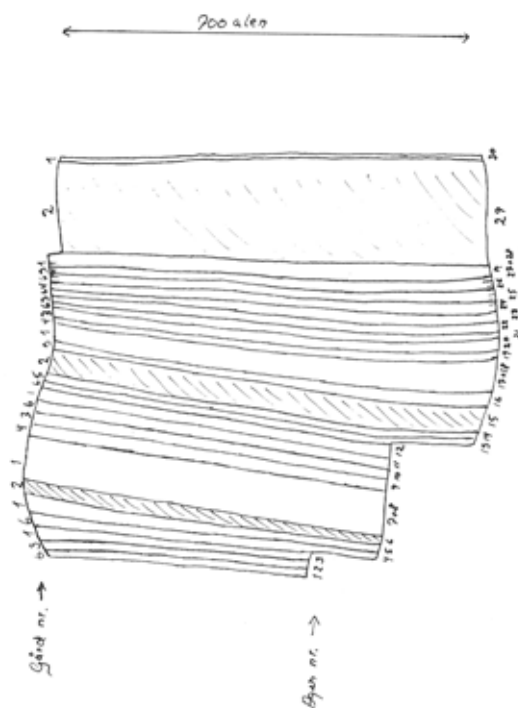

Illustration af agerfordeling i Hampaggefald. Skraverede agre tilhørende Søren Sørensen, gård nr. 2

Agrenes hovedsageligt øst-vest-gående retning har sikkert været bestemmende for markskellenes forløb, som de fremgår efter udskiftningen 1788, jfr. kortet fig. 1. En stor del af bymarken har ligget i det langstrakte bakkedrag mellem Flarup Å i vest og det lavt liggende Refs Hårdeng mod øst. En øst-vest agernetning har her fremmet vandafledningen. Denne agernetning har ligeledes betydet, at den enkelte bonde med den nord-syd-gående vej som markvej har kunnet komme på sin ager uden først at skulle passere tværs over naboens agre.

Dyrkede kornsorter

Kun byg og havre omtales som kornafgrøder i markbogen. Ligeledes angives specifikationen af landgildeydelse i naturalier kun som byg og malt - således i jordebogen fra 1632 og landgildematriklen fra 1664. Imidlertid må vi anse landgildeydelse i naturalieindhold som udtryk for fæstebøndernes produktion på et langt tidligere tidspunkt. Man kan selvfølgelig også avlet rug til husholdningsbrug, men derimod næppe hvede på grund af de klimatiske forhold. Således bestod de årlige kongelige kontributioner af hartkornet i 1700-tallet af rug og havre. Der var tale om vårrug. I skiftet efter Søren Sørensens afdøde hustru, Anna Sørensdatter, i 1740 opregnes således, at man til gårdens udsæd regnede $3\frac{1}{2}$ tdr. vårrug, 12 tdr.

byg og 30 tdr. havre med et årligt besæet areal på et tilsvarende antal tønder bygsædeland. Det store hestehold her på i alt otte bæster krævede en stor havreafgrøde. Til husholdningen på denne gård behøvede man til et helt år omkring 15 tdr. rug og 17 tdr. byg. En betragtelig del af byggen blev som malt anvendt til ølbrygning på gården. D.v.s. når sædskiftet i markbogens indmarksjord omtales som byg - byg-havre i alsæden eller som byg - havre-havre i brødjorden, er rugen efter behov indplaceret på byggens eller havrens plads.

Udmarksjorden

Den største part af havren blev avlet i udmarksjorden. Denne omfattede i alt $7\frac{1}{2}$ fald, hvor agrene også på nær ét fald løb øst-vest. Således nævnes: Mellemvang 22 agne, sås 4 år med havre, hviler 8 år. Nedervang, 26 agne, forfalden udmarksjord, ond havrejord, sås i 4 år, hviler i 6 år. Bruunsaggerfald, 39 agre, sås i 4 år, hviler i 4 år, ond havrejord. Engmederfald (der også kaldes Ung Neden fald, hvilket kunne tyde på en senere opdyrkning), 27 agre, $\frac{1}{2}$ -parten god havrejord, $\frac{1}{2}$ -parten ond havrejord, sås 4 år, hviler 4 år. Flad fald, 20 agre, ond havrejord, sås 4 år, hviler 6 år. Tide Fjang Høje, 2 agre, Den fjerneste del af Steenhøjvang, 9 agre, god havrejord, sås 4 år, hviler 4 år. Endelig den dårligste del af udmarksjorden, den i Faarbiørg fald: 43 agre, sås 2 år, hviler 20 år, ond havrejord af rødt sand, grus og sten. Faanbiørg må vi idag betegne som udpræget marginaljord på grænsen til det udyrkede. Det ringe udbytte i Faarbiørg må være en kombination af dårlig bonitet og manglende gødskning. Den eneste gødning, udmarksjorden fik, var den de græssende dyr efterlod. Jorden har været i konstant underskud for kvælstof og næringssalte, ligesom surhedsgraden har været høj på grund af manglende mergling eller kalktilførsel. Agrene i udmarksjorden, havrelandet, var hovedsageligt fordelt enkeltvis til fæstebrugene ligesom tilfældet var i indmarken. Undtagelser findes imidlertid også her. Større agersamlinger var således tildelt Søren Sørensens gård: ager 1-8 i Bruunsagger med en bredde på i alt 200 alen, ager 19-22 i Engmeder og ager 27-30 i Flade. Nogle agre i Flarup bymark tilhørte fæstegårde i andre landsbyer. Det gælder f.eks. ager nr. 5 i brødjorden Gaadegrund tilhørende Mads Christensen i Gundtoftgaard, og ager nr. 7 i

Ager nr.	Fæster	Antal agre	Ø-bredde	V-bredde	Længde
1	Chr. Madsen	1	14 ½	14	517
2	u. Jens Lauritsen	1	18	21	495
3	Mads Nielsen	1	14	18	461
4	Chr. Madsen	1	20	21 ½	598
5	Mads Nielsen	1	15	25	625
6	Søren Sørensen	1	22	25	628
7 + 8	Mads Nielsen	2	70	78	616
9	Ubbe Nielsen	1	13 ½	12 ½	616
10	u. Jens Lauritsen	1	12	12	616
11	Chr. Madsen	1	14	13 ½	616
12	Mads Nielsen	1	11 ¼	10 ¾	616
13	Chr. Madsen	1	15	12 ½	689
14	gl. Jens Lauritsen	1	12	12	689
15	Søren Sørensen	1	28 ½	26	726
16	u. Jens Lauritsen	1	30 ½	17 ½	726
17 + 18	Mads Nielsen	2	51 ½	31	725
19	Ubbe Nielsen	1	19 ½	13	715
20	u. Jens Lauritsen	1	25	20	714
21	Chr. Madsen	1	28	17 ½	714
22	u. Jens Lauritsen	1	18 ½	16	713
23	Chr. Madsen	1	10 ½	9 ½	713
24	Ubbe Nielsen	1	12	13	712
25	Chr. Madsen	1	12 ½	13	711
26	u. Jens Lauritsen	1	24	22 ½	711
27 + 28	Mads Nielsen	2	26	17 ½	699
29	Søren Sørensen	1	159	154	640
30	Mads Nielsen	1	10 ½	11	635

havrejorden Mellemvang tilhørende Ydby præstegaard, der også havde tre agre i Engmeder. Som noget helt ekstraordinært fremstår Faarbjerg fald sydligst i ejerlavet. Af de i alt 43 agre tilhørte kun de 9 bønder i Flarup. De øvrige 34 agre var delt mellem bønder i Ydby by, Tvolm by, Sindrup by, Aggerdige, Hilligsø by og Refsgaard. Faarbjerg har derfor hovedparten af tiden fungeret som fælles græsningsareal for gårde i de nævnte byer. Det nærmede sig betegnelsen: et fælles overdrev.

Til gengæld havde Chr. Madsen i Troelsgaard udover sine agre i Flarup by omkring 25% af sin jord liggende i Gundtoft by. Ligeledes havde Jens Lauritsen d. ældre, nordligst i Flarup, også brødjord i Gundtoft.

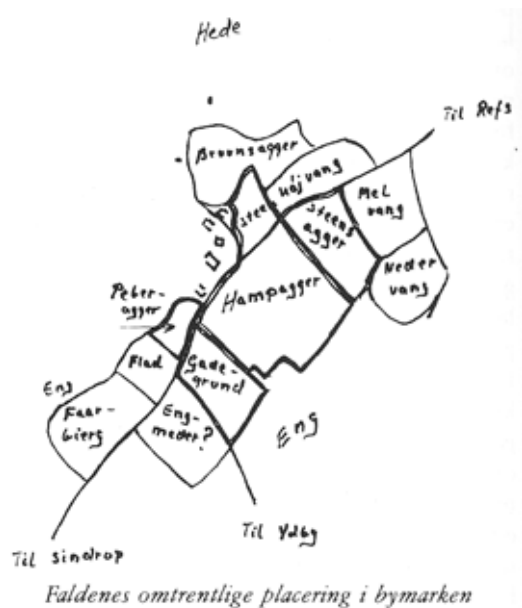
Det samlede billede af agerfordelingen i det 17. årh.s Flarup by prægedes derfor af, at der måske nok i ejerlavets tilblivelsesfase i begyndelsen af middelalderen har været en vis systematik, men at der senere er kommet en række specielle forhold til, der forvirrer billedet. Således de mange undtagelser med f.eks. fald, der var underopdelt p.g.a. forskellig bonitet i samme fald, større eller mindre agersamlinger

som modsætning til enkeltagre, bønder med jord i andre byer og udenbys gårde med jord i Flarup by. Et billede på forvirring og inkonsekvens i Flarup, der var tidstypisk for landet som helhed.

Med bymarkens 12 fald på i alt 295 agre plus, hvad der fandtes udenfor bymarken af engstrækninger, moser og hedeområder m.m., må det have krævet en hel del lokalkendskab for fæstebønderne at kende deres egne agre m.m. og ikke mindst at vide, hvor naboens begyndte. Stridigheder angående markskel var almindelige. Kunne det ikke ordnes i mindelighed på bystævnet, kunne man forlange bymarken rebet om, for at finde tilbage til den oprindelige agerfordeling.

Tabtgåede marknavne

Eksistensen af marknavne m.m. har været en betingelse for bøndernes interne kommunikation angående forhold i ejerlavet. En fælles referenceramme har været nødvendig for overhovedet at kunne opretholde og regulere landsbyens dyrkningsfællesskab. Betegnelserne for ejerlavets enkelte lokaliteter måtte være autoriserede ikke blot til internt brug - men også,

når de blev brugt af personer og instanser udenfor landsbyen. Dette forhold betød, at marknavne m.m. ikke sådan efter forgodtbefindende kunne ændres fra den ene generation til den næste. Der må over en tid have været en vis kontinuitet angående marknavne. Dette forhold afspejler sig da også ved, at de navne, vi kender fra markbogen 1683, stort set genfindes i udskiftningsforretningen 1788. En del nye navne er her kommet til, dels ved underopdeling af de gamle fald og dels ved opdyrkning af områder udenfor de gamle fald.

Desværre en marknavnene i dag gledet af brug. Allerede på kortet fra 1814 er de slettet. Ved udskiftningen 1788 fik hver bonde sine egne marker samlet på kun få lokaliteter i den tidligere bymark. Hvorfor interessere sig for, hvad der skete andre steder end det, man selv ejede og brugte. Bønderne fik nu mindre at tale med hinanden om. Man var ikke længere afhængig af hinanden i et dyrkningsfællesskab. Enhver passede sit. Det kollektive aspekt var herefter tabt - ligeså marknavnene. Afløsningen blev 1800-tallets nye matrikelsystem - og en ny selvoptaget bondestand.

Bymarkens rekonstruktion

Ved at kombinere tre kilder: Markbogen 1683, Udskiftningsforretningen 1788 og kortet fra 1814 er det imidlertid lykkedes at lokalisere en væsentlig del af bymarkens fald og dermed at afgrænse alsæden, brøjdorden og havrelandet. En hjælp hertil er at opregne faldenes længde og bredde for derefter at konfrontere det med de lokale forhold, som de refereres i

udskiftningsforretningen og fremgår af de nye markskels forløb på kortet, markskel der endnu for en stor del er bevaret i landskabet.

Alsæden var placeret i to fald nærmest byen. Hovedparten lå i Hampaggerfald øst for byen, der i 1788 betegnes som alsæden. I Hampaggerfald dominerede de fire store gårde i Flarup By, der også var beliggende med direkte adgang til agrene undtagen u. Jens Lauritsens indeklemte gård nr. 3. Den resterende del af alsæden, den del, der i 1788 kaldtes Hyld- og Randagger nord for byen, var at finde i den sydlige del af Steenhøjvang nord for byen. Her var agrene forbeholdt byens tre nordligste ejendomme samt tillige de to husmandsbrug. Disse to husmænd havde her hver to agre alsædejord, hvilket var deres eneste jord i bymarken. Det er bemærkelsesværdigt, at alsæden i Steenhøjvang som de eneste agre i bymarken betegnes som **toftejord** tilhørende de respektive brug. Derimod havde Troelsgaard, Flarupgaard og Søren Sørensens gård ikke toftejord i alsæden. Deres toftejord har sikkert været små parceller, hvorpå disse tre gårde lå mellem vejen og åen. Disse parceller omtales imidlertid ikke direkte i markbogen. Derimod omtales den øde vandmølle, som værende placeret "under Mads Nielsens gårds toft", hvilket støtter antagelsen om beliggenheden af de tre sydligste gårdes toftejord.

Brøjdorden var stort set beliggende rundt om alsæden: Steensaggerfald lå i direkte forlængelse af Hampaggerfald mod nord. Gaadegrundfald, der i 1788 kaldes Hestbarrer, lå som Hampaggers forlængelse mod syd. Peberagger omtales i 1788 som Pebelsbiere syd for den gamle Troelsgaard.

Havrelandet eller udmarksjorden var igen placeret uden for brøjdorden. I det lavt liggende hjørne af bymarken nordøst for Steensagger lå Nedervang. Mellemvang - i 1788 kaldet Melvang - lå mellem Nedervang og vejen til Refs. Steenhøjfald lå med sin havrejord nord for vejen. I den sydlige del af bymarkens havreland finder vi Fladfald syd for Peberagger, ligesom også Faarbiere betegnede området syd for Fladfald, vest for vejen til Sindrup. Derimod er placeringen af Engmeder og Bruunsagger mere usikker. Sandsynligvis lå Bruunsagger nord for byen, mens Engmeder muligvis har ligget syd for vejen til Ydby.

Med denne placering af alsæden, brøjdorden

og havrelandet som halvcirkler omkring landsbyen kan man se, hvorledes dyrkningsintensiteten aftog med stigende afstand fra landsbyen til faldene. Transporten af staldgødning har været et afgørende problem. Et problem, der blev reduceret ved byens delvise udflytning i det 19. årh. Sammenligner vi med vore dages ejendomsvurdering af de enkelte parceller, hvor gødnings- og afstandsproblemet er ophævet, er der kun en meget svag tendens til fald i vurderingspriser fra den gamle alsæd til det gamle havreland. Forskelle i vurderingstakster må nu skyldes forskelle i det naturgivne jordbundsforhold.

Foldudbyttet i det 17. årh.

Der har inden for dansk historieforskning været ført en livlig debat inden for de sidste 100 år omkring foldudbyttets størrelse under disse dyrkningsbetingelser i dyrkningsfællesskabets tid (18). Undersøgelser af foldudbytter på adelsgodser og kronens ladegårde har ført til det resultat, at udbytter mellem 2 og 3 fold har været gennemsnittet for de normale høstår. Men, disse resultater fra de ekstensivt drevne ladegårde, hvor arbejdet i høj grad blev udført af hoveripligtige fæstebønder uden personlig interesse for arbejdets udførelse, forekommer urimeligt lave, hvis de også skulle gælde for fæstegårdene. Det er usandsynligt, at bønderne med så lave foldudbytter skulle have været i stand til at svare landgilde, skatter og afgifter i den udstrækning, de faktisk gjorde det. Gert Poulsen konstaterer i artiklen: "Debatten om foldudbyttets størrelse i det 17. århundrede", at bønderne selv var meget interesseret i at fæstetienden for en bestemt årlig tiendeafgift i stedet for at skulle svare den reelle tiende på $\frac{1}{30}$ af høsten. Han beregner foldudbytter for flere landsbyer til mindst at have ligget på 4 - 5 fold i gennemsnit fra år til år, for at det skulle have været en fordel for bønderne at beholde tiendeforpagtningen. Da det er påvist, at den reelle tiende har ligget omkring 50% over tiendeafgiften, har foldudbytter på 7 - 8 snarere været det almindelige.

Vi har ikke oplysninger fra Flarup, der direkte siger noget om foldudbytter her i det 17. årh. Der har utvivlsomt været tale om stærkt svingende høstresultater fra år til år, udsatte som man var for vejrligets luner. Udbredte landgilderestancer forekom mellem 1679 og 1687 her på egnen.

(19) Skifter fra Flarup i 1700-tallet, hvor de fleste gårde her var købt til selveje, tyder på, at høstresultaterne her i almindelighed var rimelige. I Skiftet 19/12 1740 på Søren Sørensens gård er udsæden angivet til $3\frac{1}{2}$ tdr. rug, 12 tdr. byg og 30 tdr. havre. (20) Kornbeholdningen her kort før jul er angivet til 16 tdr. rug, 55 tdr. byg og 52 tdr. havre. Hertil kommer forbruget i husholdningen fra 1. september til 19. december på omkring 5 tdr. rug og 6 tdr. byg. Endelig er der forbrugt til 8 heste omkring 20 tdr. havre med et dagligt havreforbrug pr. hest på beregnet knap 2 kg. Forudsat at der ikke har været overskudskorn liggende fra forrige år, at der ikke er betalt hartkornsskatter in natura og at man ikke har haft nødt til at sælge af den nye høst til lave efterårspriser, hvad intet tyder på, har høstudbyttet ligget på 21 tdr. rug, 61 tdr. byg og 75 tdr. havre. Foldudbyttet har da for Søren Sørensens gård i 1740 været 6 for rug, 5 for byg og $2\frac{1}{2}$ for havre. Et resultat, der sikkert har været ret almindeligt set i relation til Gert Poulsens foldudbytter for bønder.

Noter

1. Jfr. Kronens Skøder III s. 591 f.
2. 3. regiment gods 1680-1716. Projektjordebog 1693 folio 131.
3. Flarupgaard blev delt 1813 og Søndergaard bygget mellem 1825 og 1829. Skøde 4/3-1825 udstedt på det gamle Flarupgaard, og 5/1-1829, hvor Niels Andersen Hilligsø angives som født på Søndergaard.
4. Kronens Skøder III s. 302.
5. Kronens Skøder II s. 75ff.
6. Jordebog over Ørum Len 1631-32 s. 3.
7. S. C. Sortfeldt: De gamle vindmøller i Thy, i Hist. Årbog for Thisted Amt 1940 s. 297.
8. Markbogen til matriklen 1688 folio 17.
9. Ibidem folio 11.
10. Hist. Årbog for Thisted Amt 1916 s. 3-38.
11. Trap Danmark VI s. 670.
12. Findes bl.a. på Sydthy Bibliotek.
13. Tingbog fra Refs Herred 1680.
14. Ibid. 26/1-1678, hvor Peder Pedersen skriver sig til Sinnerupgaard ligesom Anders Nielsen.
15. Bog 71 s. 145, Kopilæsesalen, Landsarkivet for Nørrejylland.
16. Tingbog for Refs Herred 1678-81 passim.
17. 3. regiments gods 1680-1716. Projektjordebog 1693 folio 131.
18. Gert Poulsen: Debatten om foldudbyttets størrelse i det 17. århundrede i Fortid og Nutid XXVI 1976, s. 358-71.
19. Elly Mardal: Landbrugskrise for 300 år siden i Hist. Årb. for Thy, Mors og V. Hanherred, 1987, s. 75-78.
20. Amtsskifteprotokol, Dueholm, Ørum og Vestervig amter 1739-50, fol. 35-39.

Kilde: Sydthy Årbog 1990, side 57-70.